

Hornické symboly

(s využitím níže uvedených pramenů zpracoval Štěpán Podešť)

Hornické povolání je jedním z nejstarších a vytvořilo si proto mnoho profesních a stavovských tradic. Původní způsoby havířské práce a symbolika s ní spojená mají proto mnoho obecných společenských rysů. Bohaté havířské tradice se po celá století prolínaly životem havířských rodin, obcí a měst. Hornická zkřížená kladiva se kupříkladu dostala do mnoha městských a obecních znaků. Tradice hornictví nám připomínají i slavnostní hornické uniformy, hornické hole - švancary, hornický kahan, pozdrav Zdař Bůh, horničtí patroni, permoníci a celá řada písní a zvyklostí. V současnosti sice neexistuje žádná právní úprava, která by určovala ucelený seznam hornických symbolů, ale na základě havířské tradice je možno hornické symboly zařadit a přesněji popsat, ne vždy se totiž užívají správně.

Hornický znak - kladívka (fajslíky, šlígle) - mlátek a želízko

Tyto dva zkřížené nejstarší havířské nástroje se staly nejen hornickým znakem se všeobecným vyjádřením havířské práce, ale jsou současně i světově uznávaným znakem. Rozsah jejich použití jako obecného symbolu lze snad porovnat jen s křesťanským křížem. I přes dlouhodobé a hromadné používání tohoto symbolu dochází však stále z důvodu neznalosti používání obou znakových nástrojů k jejich grafickému "znetvoření". Z neznalosti věci panuje ve veřejnosti domněnka, že ve znaku jde jen o jakési dvě kladiva.

Pro objasnění používání obou nástrojů a k pochopení jejich funkce je nutné se vrátit do nejstarších počátků hornictví, kdy se ražení chodeb v pevných horninách ještě vykonávalo bez trhacích prací. Havíři rozpalovali celistvý kámen na ražební stěně ohněm, potom skálu prudce ochlazovali vodou. V popraskaných horninách havíř potom pomocí ostrého želízka na násadě, na které tloukl kladivem, vysekával na čelní ražební stěně rovnoběžné rýhy. Napříč potom kolmo na ně vysekával další soustavu rýh. Tak vznikly postupně na ražební stěně čtverce s vystouplými (buchtovitými) středy, které havíř dál postupně otloukal. Po vyrovnání ražební čelní stěny se celý cyklus s rýhami opakoval. Umíme si vůbec představit tuto těžkou a namáhavou práci v kontextu současné mechanizace havířské práce?

Kladivo - má oboustrannou bicí polohu. Havíř ho držel v pravé ruce. Pevně naražená násada přes železnou část nepřechýlala. V hornickém znaku je kladivo vpředu k prvému uchopení. Želízko držel havíř v levé ruce a bylo na násadě volně nastrčené tak, aby se nepřehýbaly ořesy úderu na ruce. Volné nasazení je ve znaku vyjádřené přečnívající násadou. Většina želízek byla proti kreslenému dnešnímu znaku víc protáhnutá a ostře zašpičatěná. Dokládají to různé dobové rytiny, hlavně z prostředí starých hornických míst. Pro sjednocení zobrazování hornického znaku byl v Čechách roku 1905 vydaný obecný pokyn v "Hornických a hutnických listech". V Německu pro kresbu hornického znaku vyšla v roce 1950 dokonce samostatná státní norma, která znak detailně upřesňuje.

S hornickými kladivy se velmi často setkáváme v české heraldice ve znacích měst a obcí. (Přičemž relativně často dochází k opačnému překrytí mlátka a želízka, často dochází oproti hornickému znaku i k zrcadlovému otočení).

V našem regionu mají hornická kladiva ve znaku Abertamy, Bečov nad Teplou, Boží Dar, Horní Slavkov, Chodov, Jáchymov, Jindřichovice, Kovářská, Krajková, Krásno, Loučná pod Klínovcem, Měděnec, Nová Role, Nové Sedlo, Pernink, Přebuz.

Pozdrav Zdař Bůh!

Druhým hlavním symbolem hornické činnosti a práce je stavovský pozdrav Zdař Bůh!, jako slovanská modifikace a protiváha německému Glück Auf! (Pozdrav Glück Auf lze volně přeložit jako "štěstí vzhůru" - přání šťastného návratu.)

Hornická švancara

Švancara je jedním z nejdůležitějších symbolů havířského stavu od dávných časů. Název pochází od německého slova "schweizerhacke". Je to původně staré tesařské nářadí - sekera. Havířská kutiště a šachty byly velmi často daleko od větších lidských obydlí a v minulých časech bylo vůbec zvykem chodit po lesích a horách ozbrojený. Dvojitá funkce sekery umožňovala používat ji jako nářadí a v případě potřeby i jako zbraň.

Postupem doby se švancara změnila na zdobnou, symbolickou sekerku, spíše používanou pro parádu a jako vycházkovou hůl. Je reliéfně zdobená a podle barvy kovu (zlatá, stříbrná, černá) vyjadřovala postavení nositele. Byl to vlastně jakýsi odznak postavení havíře v hornické hierarchii. Švancara se nosila hlavně při hornických slavnostech, opřena na pravém rameni kovovou částí a držena pravou rukou za dolní konec úzké, zploštělé dřevěné násady, zakončené kováním a tupým bodcem. Byla běžným doplňkem vycházkového oblečení havíře. Někde na ní při parádách havíři nosili ještě zavěšený kahan. Slovenští horníci švancaru nazývají "banický fokoš".

Permoník

Symbolem hornické činnosti a jakýmsi tradičním hornickým souputníkem je permoník (perkajst, permon atd.), tedy jakési zpodobnění i mystické vyjádření ducha hor, skalního skřítky, trpaslíka, důlního raráška všech možných vlastností. Permoníci jsou neodmyslitelnou součástí hornického folkloru, bájí a pověstí. Bývají obvykle znázorňováni jako postavička trpaslíka s typicky špičatou čepicí a obličejem se stříbrošedou bradou. Staří havíři, když pod zemí svačili, pokládali prý vždy několik drobečků stranou vedle sebe "pro permoníky." Permon se dostal i do pojmenování některých báňských ocenění: Zlatý Permon je cena za bezpečnost v hornictví, kterou uděluje Státní báňská správa České republiky, Český permon je cena udělovaná od 8. Setkání hornických měst a obcí osobnostem nebo institucím, které se výrazně zasloužily o rozvoj hornických tradic, záchranu technických památek, počín roku a za celoživotní dílo.

Hornický kahan

Nezbytnou pomůckou havíře v podzemí, bez které se nemohl obejít, bylo svítilo. Prvními podzemními svítily byly dřevěné louče, připevněné různými klešťovitými úchyty na stěnách ražených chodeb. První hornické kahany z pálené hlíny s knoty a s lojovou, později i olejovou náplní, jsou známé již ze starého Egypta. U nás se objevují až ve XIII. století. Horník si kahan nasazoval na palec levé ruky, aby ho mohl nést ve vodorovné poloze. Až v XVI. století se objevují ploché nádoby s knotem a hákovým závěsem pro uchycení svítila na dřevěné dolové výztuži. Otevřený plamen byl nebezpečným zdrojem výbuchu důlních plynů. Významný proto byl vynález bezpečného kahanu Angličana H. Davyho v roce 1815, který spočíval v zakrytí olejového plamene ocelovou síťkou. Tímto vynálezem se zásadně změnil i tvar důlního svítila. Z plochého olejového kahanu se stala štíhlá, vysoká lampa, která se dalším vývojem proměnila i v symbol bezpečné havířské práce. Místo oleje se v kahanech používal od 2. poloviny 19. století benzin.

V dolech se donedávna používaly ke svícení i karbidové lampy. V podstatě je to plechovka, která se skládá ze dvou částí - nádržky na vodu a nádržky na karbid. Karbidka fungovala tak, že voda pomalu kapala na karbid (vápníku) a z jejich reakce vznikl hořlavý plyn acetylén. Tryskou se dostal do reflektoru, kde po zapálení hořel jasným plamenem (ale dost páchnul). Kahany a lampy v dnešní době nahradily bezpečné elektrické přilbové akumulátorové lampy

Hornická uniforma

Globálním projevem havířských symbolů a jejich nositelem jsou nejen znaky a jiná zpodobnění, ale také sama hornická uniforma, která v sobě tuto symboliku zahrnuje. Na veřejnosti vlastně byla vždy nejokázalejší formou projevu hrdosti hornického stavu na svoji profesi a vyjadřovala pocit sounáležitosti k tomuto prastarému povolání. Ke kabátci (kýtli) se obvykle nosí černé kalhoty s lampasy, na hlavě lodička nebo čáka. Slavnostní uniformu doplňují bílé rukavice. Hornické a hutnické cechy a spolky při slavnostních shromážděních a průvodech nosí také své prapory a standarty různých tvarů, velikostí a výtvarného provedení.